

ТЭКСТАЛОГІЯ. ПАЛЕАГРАФІЯ

І. П. Клімаў

ЗМЕСТ, КАМПАЗІЦЫЯ І ЖАНР
«ПРАДМОВЫ» ВАСІЛЯ ЦЯПІНСКАГА

Васіль Цяпінскі пераклаў і выдаў недзе ў 1570-х гг. на Беларусі Евангелле¹. Да друкаванага выдання ён даслаў прадмову, якая захавалася толькі ў адзіным рукапісе. Гэта 4 лісты (памерам $\approx 20 \times 30$ см), прыплеценныя да друкаванага Евангелля ў вялікім канвалюце (памер in folio), што быў створаны ў 1580 г. у Супрасльскім манастыры. Почырк, якім напісана прадмова, сустракаецца і на іншых старонках канвалюта, з чаго вынікае, што рукапіс Прадмовы не з'яўляецца аўтографам В. Цяпінскага, а належыць манастырскому пісцу. Мажліва, што існаваў друкаваны арыгінал твора, з якога і быў зроблены спіс².

Упершыню пра «Прадмову» В. Цяпінскага згадаў архімандрыт Іосіф у 1861 г.³, але навуковаму свету гэты твор стаў вядомы толькі пасля публікацыі яго тэксту ў 1890 г., здзейсненай П. Уладзіміравым⁴. Пасля таго твор з рознай ступенню дакладнасці неаднойчы публікаваўся⁵ і нават падаваўся фотатыпічна⁶, але яго крытычнае выданне пакуль што адсутнічае. Няма таксама поўнага і беспамылковага прачытання гэтага цікавага твора, яго літаратурнага аналізу⁷.

Да Прадмовы звярталася шэраг даследчыкаў, аднак ступень яе вывучанасці ўсё яшчэ застаецца недастатковай. Нягледзячы на наяўнасць фрагментарных (а часта нават памылковых) пераказаў зместу Прадмовы ў розных падручніках і працах⁸, асноўная ідэя, кампазіцыйныя і жанравыя асаблівасці твора спецыяльна не разглядаліся⁹. Відаць, пэўнай перашкодай тут сталі спецыфічныя сінтаксіс і своеасаблівая вобразнасць твора, якія замінаюць хуткаму зразуменню тэксту. Першы даследчык твора М. В. Доўнар-Запольскі наогул палічыў Прадмову чарнавіком, які не закончаны ці не апрацаваны аўтарам¹⁰. Таму асаблівую важнасць набывае правільная інтэрпрэтацыя зместу, высвятленне жанру і даследаванне кампазіцыі твора.

Яшчэ ў 1899 г. выйшла невялікае, але вельмі грунтоўнае даследаванне М. В. Доўнар-Запольскага па біяграфіі В. Цяпінскага, дзе даволі падрабязна разбіраўся змест Прадмовы і вызначаліся асноўныя ідэі твора¹¹. Даследчык вельмі ўдала спалучыў аналіз Прадмовы з разглядам актавых крыніц (у асноўным тых, што захаваліся ў Метрыцы ВКЛ), дзе згадваўся Цяпінскі. Гэта дазволіла яму ахарактарызаваць светапогляд Цяпінскага і асвятліць шматлікія аспекты яго жыцця, перакладчыцкай і выдавецкай дзейнасці, пра якія амаль нічога не было вядома. Гэты разбор цалкам захоўвае сваю вартасць і дагэтуль. У далейшым амаль усе пераказы зместу твора паслядоўнічалі сцэнарыю, распрацаванаму М. В. Доўнар-Запольскім.

Аднак ён падышоў да «Прадмовы» В. Цяпінскага як да гістарычнай крыніцы, літаратурнага аналізу твора застаўся па-за ўвагай даследчыка. На недастатковасць такога падыходу ўжо ўказвалася¹², ён не дазваляе раскрыць змест твора, яго літаратуна-мастацкія асаблівасці і ў выніку адэкватна зразумець ідэі і мэты аўтара.

Дадзенае даследаванне з'яўляецца спробай сюжэтна-кампазіцыйнага і жанравага аналізу помніка. Аналіз яго змestaвай структуры і мастацкай спецыфікі мае значэнне для ацэнкі Прадмовы як літаратурнага твора, што дазволіць ацаніць твор і як гістарычную крыніцу.

У далейшым Прадмова цытуецца паводле арыгінала з уласным разбіццём на сказы. Арфаграфія (але не графіка) цытат адпавядае арыгіналу, надрадковыя знакі ўсюды скасаваны, выносныя літары ўнесены ў радок і ўзяты ў дужкі, скарачаныя напісанні не раскрываюцца, прапушчаныя ў тэксце літары аднаўляюцца, але ў гэтым выпадку бяруцца ў квадратныя дужкі.

1. Склад тэксту. Хаця ўжо выказвалася думка, што Прадмова — гэта твор, незакончаны ў літаратурных адносінах, аднак яна не атрымала ніякага абгрунтавання. Няма падстаў лічыць, што вядомы цяпер тэкст Прадмовы — гэта чарнавік ці неапрацаваны тэкст. Паводле некаторых асаблівасцяў у змесце, кампазіцыі і функцыі твора трэба меркаваць, што «Прадмова» В. Цяпінскага была надрукавана разам з Евангеллем і, магчыма, уваходзіла ў склад больш буйнога прадмоўнага комплексу твораў, што суправаджаў гэтае Евангелле¹³.

Перш за ўсё неабходна звярнуць увагу на дадатковую частку, якая змешчана напачатку рукапісу, на арк. 1. Яна звычайна ігнаруецца пры публікацыі тэксту твора, але паводле сэнсу звязана з ім. Разуменне твора, як і яго інтэрпрэтацыя, немагчымы без уліку гэтай часткі.

Рукапіс помніка добра чытальны, яго палеаграфічныя асаблівасці ўжо былі разгледжаны¹⁴.

2. Графічная рубрыкацыя тэксту. Рукапіс помніка мае падзел на абзацы і сказы, што дасягаецца выкарыстаннем трох графічных прыёмаў: а) абзацнага водступу і чырвонага радка, б) вялікай літары напачатку сказа, в) знакаў прыпынку ў сказе і напрыканцы яго.

У помніку было выкарыстана ўсяго чатыры знакі прыпынку: коска, тонкая кропка, тлустая кропка, тлустая кропка з дзвюма нахіленымі рыскамі над ёй. Першыя два знакі функцыянальна ўзаемазаменыя і ставяцца ў межах сказа (на мяжы словазлучэнняў ці больш буйных сінтагмаў), два другія знакі ставяцца напрыканцы сказаў (як правіла, гэта першыя ці складаныя сказы). Вялікая літара пішацца з чырвонага радка і (ці) пасля двух апошніх знакаў прыпынку (тлустай кропкі, тлустай кропкі з дзвюма нахіленымі рыскамі). Абзац (чырвоны радок) пачынаецца з вялікай літары і новага радка.

Тэкст паміж чырвонымі радкамі называецца абзацам, а паміж вялікімі літарамі ўнутры абзаца — параграфам. Адпаведна, рубрыкацыя твора будзе мець наступны выгляд:

абзацы параграфы	сказы	абзацы параграфы	сказы
I	—	2	16
II	—	3	17
III	—	4	18
IV	—	5	19—22
V	—	X	—
VI	1	XI	1
	2		2
	3		3
	4		4
VII	1	XII	1
	2		2
VIII	—		3
IX	1		39—40

Унутры двух абзацаў XI (паміж § 2 і 3) і XII (паміж § 2 і 3) існуе значны прагал у сярэдзіне радка. Тут, магчыма, у друкаваным арыгінале твора існаваў абзац, які, відаць, быў скасаваны перапісчыкам. Гэта было зроблена ў мэтах эканоміі месца: напрыканцы спіса ён пачаў эканоміць радкі, каб змясціць увесь тэкст¹⁵.

Затое шмат абзацаў прыпадае на першую старонку рукапісу — на ёй змешчаны жанрава і функцыянальна розныя тэксты: загаловак, дзве цытаты, фрагмент прадмовы. Нягледзячы на сваю разнароднасць, яны змястоўна звязаныя як з тэкстам далейшай прадмовы, так і з друкаваным Евангеллем.

3. Зместавая структура твора. З графічнымі, прасторавымі паказчыкамі рубрыкацыі тэксту — абзацамі, параграфамі і сказами — карэлююць семантычныя, зместавыя кампаненты. Да ліку такіх можна аднесці адносна самастойныя фрагменты твора — часткі і адрэзкі. Адрэзак — гэта паслядоўнасць сказаў, што характарызуецца пэўнай сэнсавай завершанасцю і тэматычнай аднастайнасцю. Сярод візуальных паказчыкаў адрэзку адпавядае абзац ці параграф. Частка — гэта інтэгральная сэнсавая адзінка, якая ўтвараецца на базе адрэзкаў шляхам аб'яднання іх у сэнсава-тэматычныя адзінствы. У частках развіваецца пэўная тэма, афармляецца і завяршаецца пэўная думка ці ідэя. Апрача таго, кожнай частцы ўласціва тая ці іншая мадальнасць апавядання (звяртанне ў мн. ці адз. ліку, ад 1-й ці 2-й асобы, суадносіны з момантам гутаркі і яе рэальнасцю і г. д.). Падзел твора на часткі не выклікае асаблівых цяжкасцей, паколькі зместавая структура карэлюе з графічнай.

Помнік складаецца з 7 буйных кампазіцыйных частак, умоўна названых: «уступ» (абзацы I—IV), «прэзентацыя» (V—VIII), «выкрыванне»

(IX § 1—3), «сведчанні» (IX § 4—5 — XI § 1—2), «звяртанне» (XI § 3—4), «запавет» (XII § 1) і «дакончанне» (XII § 2—3), іх аб'ём не роўны паміж сабой (у прапорцыі, адпаведна: 1/10 : 1/5 : 1/10 : 7/20 : 1/10 : 1/10 : 1/20). Кожная частка тэматычна закончана, сюжэтны пераход да суседніх частак існуе толькі паміж «прэзентацыяй» і «выкрываннем» і, у меншай ступені, паміж «звяртаннем» і «запаветам». Сувязь паміж усімі часткамі забяспечваецца лексічна (праз адсылкавыя словы), граматычна (праз злучнікі і часціцы) і візуальна (паслядоўным размяшчэннем адна за адной). Як будзе паказана далей (гл. п. 4), некаторыя з гэтых частак магчыма аб'яднаць у больш буйныя кампазіцыйныя адзінствы.

3.1. »Уступ». Гэтая частка аб'ядноўвае рознафункцыянальныя і ў некаторых адносінах разнародныя кампаненты: загаловак (1), два эпіграфы (2^{a-b}), звяртанне да чытача (3—4). У загаловку гаворыцца пра катэхізіс для дзяцей Хрыстовых, пад якім разумеюцца менавіта хрысціяне, без адрозненняў ва ўзросце¹⁶. У якасці эпіграфа выступаюць дзве цытаты з царкоўнаславянскага Апостала (1-е Пятра 2:2; 1-е Карыньф. 14:20)¹⁷. Кароткае звяртанне да чытача (ці хутчэй яго папярэджанне) падзяляецца на два няроўныя кампаненты: у першым (3^{a-b}) апавяданне вядзецца ад імя калектыўнага множнага, у апошняй (4) аўтар ужо гаворыць ад свайго імя.

Магчыма, усе гэтыя тэксты — рэшта больш буйнога твора, які належаў В. Цялінскаму і які служыў пачатковай часткай яго выдання. Аднак паколькі гэты твор страчаны, то гэтая частка, што змяшчаецца напачатку, выконвае функцыю ўступу ў тэкст астатняй прадмовы. Ва ўсялякім выпадку, усе названыя кампаненты суадносяцца і з тэкстам астатняй прадмовы, і з некаторымі тэкставымі фрагментамі друкаванага Евангелля.

3.2. Першая частка: «прэзентацыя». Менавіта ў гэтай частцы рэалізуецца утылітарная функцыя прадмовы. Тут аўтар прадстаўляе ўласнае выданне, паведамляе пра спосаб яго выдання і перакладу, мэты выпуску ў свет, акрэслівае аўдыторыю сваіх чытачоў.

«Прэзентацыя» пачынаецца з загаловка (5^b) і складаецца з 3 сэнсава звязаных паміж сабой адрэзкаў (6—8, 9—11, 12) і аднаго адрэзка (13—14), што стаіць крыху асобна ад іх, але злучае гэтую і наступныя часткі з «уступам».

Заглавак твора паводле сваёй лексічнай і граматычнай структуры дакладна пераймае загаловкі Паўлавых пасланняў (гл. 5.2), якія зрабіліся папулярнымі ў тагачаснай пратэстанцкай літаратуры.

У 1-м адрэзку аўтар прадстаўляе *мою* в[і]роу (друкаванае Евангелле) *народоу своему роускому* і выказвае спадзяванне, што чытачы гэтую веру *потве(р)дятъ, а естли е(ст) в чо(м) блу(д)на оны то поправа(т)* (6). В. Цялінскі характарызуе духоўную якасць свайго перакладу, выкананага з Боскай дапамогай *зь зычливости ку моси очизне* (8^a). Пры гэтым ён адзначае надбайнасць пра пераклад і выданне Св. Письма праслаўнага духавенства:

тыя, *котарымь бы то властнеи учинити пристосло, митрополитове вл(д)ки и нихто з учоны(х), чере(з) та(к) многии ча(с) не хот□ли* (8^b).

У 2-м адрэзку В. Цяпінскі падкрэслівае, што гэтая праца была выкана на ім за ўласны кошт і запатрабавала значных выдаткаў, вывучэння *кни(з) стари(з) давни(х)*, высылкаў па арганізацыі друкарні, *ач вельми(м) сто(л) вельд)же пре(д)се и до(л)жачисе* (9^b). Пры гэтым беларускі пратэстант усведамляў, што, як русін, ён *не вло(х) не н□мець або не доктор, и ниякii постановеныи межи попы* (10)¹⁸, але *зъ и(х) зпосре(д)коу ён будзе своеси руси оуслужуючи* (10). У сваёй працы В. Цяпінскі сустрэўся з чалавечай варожасцю, калі *такою невдячностю, взгардою, а некоторый вместо помочи або дяки, и заростью платити хот□ли* (11^a). Аднак ён па-хрысціянску даруе ўсім сваім нядобрычліўцам, жадаючы ім выратавання душы і імкнучыся ім *оупреимо(ст) ср(д)ца моего и(м) показова(т)* (11^d).

У 3-м адрэзку аўтар зноў вяртаецца да характарыстыкі свайго перакладу, указваючы яго крыніцу (царкоўнаславянскі тэкст, што выкарыстоўваецца для набажэнства) і прынецп перакладу (*слово о(т) слова*), а таксама аб'ём (*ев(г)лия тиса(н)я стго ма(т)фея, и стго марка, и початокъ ложи*) і спосаб выканання (*в тои убогои моси дружа(р)ни о(т) мене имъ выдруковано*), прызначэнне перакладу (*для л□тиого и(м) розсоу(д)коу на(д)то и для и(х) самихъ цвице(н)я, в то(м) неледа оучоно(м), єзыкоу словет(н)скомъ*) (12). Ён таксама адзначае, што выданне дыглоты не было лёгкай справай (12^a).

Як бачна, першым тром адрэзкам гэтай часткі ўласцівы сэнсавыя паўторы: аўтар вяртаецца да папярэдняй тэмы, часткова пераказваючы яе і пашыраючы новымі дэталямі. У адрозненне ад гэтых адрэзкаў 4-ы апавядае пра катэхізіс, які дасылаецца напачатку друкаванага Евангелля (13^a). Катэхізіс прызначаецца для духоўнага выхавання народа: з дапамогай катэхізіса *ку мо(ж)неишии(м) наука(м) в слове свое(м), ку стато(ч)ному ро(з)судку, и ку оуместности па(н) оучини(т) и взбоудитъ* (13^b). Патрэбу ў гэтым абумовіла *обачива(н)є речеи жалосны(х), якоє ква(л)то(м) слова до усть гони(т)* (14) — гэтак задаецца пераход на наступнай часткі.

3.3. Другая частка: «выкрыванне». У «выкрыванні» (15—17) немагчыма вылучыць асобныя адрэзкі, тым не менш гэта самастойная частка, што характарызуецца кампазіцыйнай завершанасцю і тэматычнай аднастайнасцю.

У «выкрыванні» малюецца карціна духоўнага і адукацыйнага заняпаду, які *запокаранемъ панскимъ* апанаваў *та(к) велики(х) княжа(т), таки(х) пано(в) значны(х), такъ мно(г)о[о] дето(к) неви(н)ны(х), мужо(в) з жонами. в тако(м) зацномъ руско(м), а злаци пере(д) тымъ довшино(м) оучоно(м) народе* (15). Прычынай заняпаду В. Цяпінскі называе *єзыка своего славнаго занедба(н)є, а просто възгардою*, так што *вжо некоторые и писмо(м) се свои(м), а злаци в слове бжемъ. встыдаю(т)* (16). У выніку *оная ясная их в слове бжемъ мдрость ... от них отишла*, што прывяло да

бядотнага адукацыйнага стану праваслаўнага духавенства, калі *и тыс што се межи ними зову(т) дховными, и учителя, см□ле мовлю, намнеи его не вмею(т), намнеи его вырозуме(н)я не знаю(т), ани се в не(м) цвица(т). але и ани школы коу науце его, нигде не маю(т)* (17), чаму вымушаныя звяртацца да замежнага ці польскага пісьменства.

Малюючы жаласлівыя карціны заняпаду, Цяпінскі меў на ўвазе не проста недахоп пісьменнасці ці адукаванасці ў тагачасным беларускім грамадстве, а нізкі ўзровень разумення царкоўнаславянскага тэксту Св. Письма ў праваслаўным асяроддзі. Гэтым самым ён імкнуўся падкрэсліць вартасць і патрэбу свайго выдання, дзе паралельна перакладу быў надрукаваны царкоўнаславянскі тэкст.

3.4. Трэцяя частка: «сведчанні». Бядотнаму стану Русі, намаляванаму ў папярэдняй частцы, супрацьпастаўлены наступны раздзел (18—25) са «сведчаннямі» мінулага росквіту славян, які стварае вярзаны кантраст да карціны іх цяперашняга заняпаду. Кантраст дасягаецца колькасцю прыкладаў са славянскага мінулага. Багатая рыторыка са складаным сінтаксісам аздабляе кожны прыклад.

У гэтай частцы аўтар прывёў «сведчанні», якія так ці інакш характарызуюць духоўныя якасці даўняга славянства, размеркаваўшы іх наступным чынам: 1) сведчанні розных асоб і народаў аб духоўнай велічнасці славян у мінулым, прычынай чаго, як робіць аўтар выснову, была высокая ступень шанавання славянамі духу ды літары Св. Письма і павага да старажытных перакладчыкаў Бібліі (18—22); 2) прыклады дабрадатнасці славян, засведчаныя пісьмовымі помнікамі, вынікам чаго сталася ўсеагульнае прызнанне іх мудрасці (23); 3) сведчанне «прыкладу вядомага» — уплыву славянскага перакладу Св. Письма на перакладчыцкую дзейнасць Еўропы пад час Рэфармацыі (24—25). Адпаведна гэтаму, «сведчанні» выразна падзяляюцца на 3 вялікія адрэзкі.

Напачатку 1-га адрэзка аўтар бярэ сабе ў сведкі і хадатайнікі святых Івана Залатавуснага і Рыгора Багаслова¹⁹, якія жажнуліся б, калі б пабачылі, *яко окраса и оздоба народу ихъ, в потомстве и(х) о(т)нята, а просто загнула* (18). Аўтар падкрэслівае, *яко то бы(л) зацньи, славньи, острии, довшинньи наро(д) и(х) в умеетности. и яко многокро(т) посторонніє, учоныє. народы, и(х) мдрость мусели похваля(т), и овше(м) се о(т) нихъ оучи(т)* (19). Гэтыя вартасці даўняга славянства, на думку Цяпінскага, вынікалі з высокай павагі да Св. Письма, што было перакладзена на царкоўнаславянскую мову і чыталася *не о(д)но въ и(х), але и по вс□(х) црква(х) сербски(х), моско(в)ски(х), волоски(х), булгга(р)ски(х), ха(р)вцки(х), и ины(х)*²⁰ (20). Пераклад гэты меў шмат здатнасцяў, сярод якіх бадай што самымі галоўнымі былі дакладнасць і эквівалентнасць арыгінала (21). Тут аўтар адзначае адпрыродную кемлівасць і адоранасць славянства, *котары(м) а што може(т) бы(т) прироже(н)шого одно не*

ру(с), і выказвае спадзяванне, што каб славяне былі былі в чытанью пільмо свои(х) они(х) беглішшми, то се не плонно и(м) прыводило (22).

У 2-м адрэзку (23) В. Цяпінскі пераходзіць да ацэнкі былога славянства з рэлігійных пазіцый. Прыклады дзеля гэтага бяруцца, як значае аўтар, з помнікаў пісьменнасці (*што се та(м) пише(т) паметнікамі*), якія сведчаць аб здатнасці і дасведчанасці старажытнага славянства. У прыватнасці, ён пералічвае: «сіноды» з Папам Рымскім, якія мелі славяне ў мінулым²¹; выратаванне сваіх «братоў» ад ерасяў і настаўленне іх у веры; навучанне розным мовам; вядзенне праведнага жыцця; шанаванне сваіх «вучыцеляў»²².

У 3-м адрэзку В. Цяпінскі прыгадвае *то(л)ко оди(н) явны(и), ясныи а ве(ч)нос паме(ти) годныи прикла(д) ... а которі(и) и бе(з) писма вси(м) в□ домьи значныи а праве ви(до)мы(и) ест* (24^a), маючы на ўвазе значэнне славянскага перакладу Св. Пільма для Рэфармацыі²³. Самабытнасць такога перакладу аўтар лічыць *гоины(м) даро(м)ъ*, пададзеным славянам *дле та(к) великоє светобливости своеє* прама ад Бога, а не ад зямных уладароў і народаў, хай сабе і вядомых вялікай вучонасцю (24^b)²⁴. Перакладам Св. Пільма на ўласную мову славяне пераўзышлі не толькі старажытныя народы, але і *на(м) недалеки(х), влохо(в) немцов поляко(в) фра(н)цусо(в) ганглико(в) гишпано(в), а коро(т)ко мовечи на(д) вси(х) на свете хр(с)тия(н)ски(х) народо(в)* (24^c). В. Цяпінскі падкрэслівае, што славяне *подлу(г) науки ап(с)льское, свои(м) влосны(м) езыка(м) о(т) та(к) давного ча(с)у слово божее выложили, и мели, и на(м) зоставили* (24^d). Таму славянскі пераклад натхніў іншыя народы на тое, каб перакладаць і чытаць Св. Пільмо *свои(м) те(ж) езыка(м) прирожоны(м)* (25).

Як бачна, абедзве часткі, «выкрыванне» і «сведчанні», аб'яднаны адзінай тэмай становішча славянскай духоўнасці ў сучасным і мінулым. Аўтар быццам параўноўвае два перыяды славянскай гісторыі: культурны ўздым, вынікам якога з'явіўся пераклад Св. Пільма на родную мову, і культурны заняпад, пад час якога няма пашаны новаму перакладу Св. Пільма на родную мову (відавочна, маецца на ўвазе евангельскі пераклад В. Цяпінскага).

Захапленне В. Цяпінскага бліскучай мінуўшчынай славянства, высокім узроўнем іх асветы ды духоўнасці ў даўнія часы нагадвае міф пра «залаты век», распаўсюджаны сярод гуманістаў. Панегірык славянству спатрэбіўся аўтару для стварэння кантрасту паміж мінулым росквітам і сучасным заняпадам. Гэтым самым уводзіцца, напэўна, упершыню ў беларускай літаратуры ідэя адраджэння, прычым адразу звязаная з паняццямі культуры, мовы і пісьменства. Таму некаторыя сучасныя аўтары адзначаюць нечаканую сугучнасць прадмовы В. Цяпінскага адраджэнскаму дыскурсу²⁵, што, зразумела, з'яўляецца мадэрнізацыйнай.

Другі міф, які прысутнічае ў «сведчаннях», адбіўся ў падкрэсленай ролі славянскай традыцыі перакладаў Св. Пільма для распаўсюджання Рэ-

фармацыі, калі пад прыкладам славян усе іншыя народы Еўропы пачалі перакладаць і чытаць Св. Пільмо на сваёй мове. Гэта яскрава рэфармацыйны міф, які мог быць народжаны толькі ў асяроддзі славянскіх пратэстантаў.

У сувязі з гэтым В. Цяпінскі выкладае асобныя гістарычныя факты ў сказаным выглядзе, які хутчэй адлюстроўвае заходнія ўяўленні пра славянства. Так, пад старажытным славянскім перакладчыкам В. Цяпінскі разумее зусім не Кірыла, а Ераніма (каля 340(50)—420)²⁶. І гэта пры тым, што справа Кірыла-Канстанціна была акцэптавана пратэстантамі і ўжывалася ў якасці антыкаталіцкага аргумента ў рэлігійнай палеміцы XVI ст.²⁷ Адпаведна, Цяпінскі перабольшвае старажытнасць царкоўнаславянскага перакладу (ён выкананы *пере(д) тисе(ч)ю л□(т)* (маргіналія, а—b)), яго памер і крыніцы²⁸, нарэшце, фальсіфікуе вядомасць пра ўсходняе славянства (*русь*) сярод старажытных народаў²⁹. У такой самай ступені перабольшана значэнне царкоўнаславянскага перакладу Св. Пільма для справы Рэфармацыі³⁰. Такім чынам, звесткі пра славянскую мінуласць падаюцца аўтарам у той версіі, у якой яны могуць спрыяць перакананню чытача.

3.5. Чацвёртая частка: «звяртанне». Гэтая частка (26—32) уяўляе сабой звяртанне да чытача, нават прамы заклік да пэўнай аўдыторыі. У адрозненне ад папярэдніх частак, тут вызначаны адрасат, які не толькі акрэслены займеннікам *вы* і ўводнай канструкцыяй *о зацныє панове* (у клічным склоне), але і падкрэслены на працягу ўсёй часткі рэгулярным ужыткам дэйктычных элементаў накіталт займеннікаў *вы* і *ваш* у розных склонавых формах.

«Звяртанне» падзяляецца на 3 невялікія адрэзкі: 1) заклік да «зацных паноў» кіравацца хрысціянскімі вартасцямі (26—28), 2) просьба паўплываць на духоўных правадыроў народа вучыцца Слову Божаму (29) і 3) прыклад такой вучобы ў выглядзе школ дзеля навучэння Навуцы Слова Божага і завет іх будучыні (30—31). Разгортванне гэтых сэнсавых элементаў вызначаецца паслядоўнасцю і градацыяй.

У 1-м адрэзку В. Цяпінскі заклікае «зацных паноў», *которі есте ... якобы оцями по таки(х) фалебны(х) пре(д)ка(х) свои(х) позостали*, параўняцца на самой справе са сваімі велічымі продкамі. Ён падкрэслівае ў гэтым вядучую ролю арыстакратыі: *то(л)ко вы сами тому з мл(с)ти ку очизне вашои помочи бысте могли* (26). На думку Цяпінскага, гэта з'яўляецца хрысціянскім абавязкам арыстакратыі, якая правадырнічае над астатнім народам у справах «хрысціянскай навукі»: *простота члвка бе(д)ного посполитого, на ва(с) очи завж(д)ы оудавала, и удае(т), и за вами иде(т), в тую потребу о(т)чизны вашое в простоту грубую, про недостат(к) науки, бра(т)и вашое, прикладо(м) свои(м) милосерны(м)* (27). Заклікаючы «зацных паноў» паслужыць *прикладо(м) свои(м) милосерны(м)*, ён апелюе да іх свядомасці і хрысціянскіх пачуццяў: *если ест што милости брате(р)ское у ва(с). гды(ж) межи всеми лоцкостями ничего не е(ст) такъ власного а*

злаца богобоіному члву як улітова(н)є. котори(м) оуказуємь по собе не-якоє по добе(н)ство добротливости бжеє (28).

У 2-м адрэзку В. Цяпінскі просіць «зацных паноў» прымусіць праваслаўнае духавенства (*митрополита вашого, владыкъ и учителя ваши(х)*) адукоўваць і сябе, і народ, пры чым не ў навуцы зямных карысцяў (*не по(д)купо(в) не посуло(в) для поседа(н)я столицъ оди(н) пере(д) други(м), не до жи вотей и привилье(в), оди(н) на(д) другою обварованеиши(х)*), а ў Слове Божым (29^a). На такое вучэнне, лічыць аўтар, патрэбна накіраваць фундушы з *мастности, и именеи о(т) ваши(х) пре(д)ко(в) имъ не на марнотрацтва, не на строи, и што такога, але для наукъ наданы(х)* (29^b).

У 3-м адрэзку выкладаецца канкрэтны «прыклад», якому мусяць паслядоўнічаць «зацныя панове»: адкрыцьце школ для Навукі Слова Богага, прычым навуку не павярхоўнай, а глыбокай і ўсеабдымнай. В. Цяпінскі гаворыць пра такія школы, як справу рэалізаваную: *школы заложити, и науку слова бжего ... выдвигнути братыи вашои хотели и усиловали* (30). Будучае гэтых школ ён не о(д)ному котарому, але вси(м) ... *богопоино пи(л)ности, ростропности, и ве(р)ности поручаю и zostавую* (31), выказваючы згоду, калі Навука Слова Богага *до ко(н)ца згине(т), з нею згину(т), або если через) ваиь ретунокъ буде(т) выдвигнена з вами и з нею выбринуть* (31)³¹. Гэтым спадзяваннем аўтар задае тэматыку наступнай часткі.

3.6. Пятая частка: «запавет». Гэта невялікая частка (32—37), у якой цяжка вызначыць асобныя адрэзкі. Але яе можна лічыць кульмінацый усяго твора і ключом да ўсёй Прадмовы. Гэта найбольш інтымная частка твора, якая раскрывае вобраз аўтара ў нечакана лірычным аспекце і надае глыбокі духоўны сэнс усяму твору. Тут аўтар гаворыць ужо толькі пра сябе, пра свае хваляванні і адчуванні. Мінулае і лёс свайго народа, памкненні «зацных паноў» і захады непрыяцеляў адыходзяць назад; на першы план выступаюць адносіны паміж асобай і Справядлівым Суддзёй, *пере(д) котори(м) вси стати мусимъ* (36). Думка аб непазбежнай адплате за зямныя ўчынкi праводзіцца аўтарам у шэрагу рытарычных выказванняў на традыцыйную для рэлігійных твораў тэму «пра сумоту свету». У гэтай частцы сугучны дзве тэмы: «сумота свету» і адплата за зямныя ўчынкi.

Напачатку В. Цяпінскі згадвае пра ўласную няўдзячнасць, за якую нават не спадзяецца прасіць сабе міласці ад Бога: *если на то(т) ча(с) за нишо невдячность мл(с)рдья бы бжего не было тую казнь о(т) на(с) о(т)далити* (32^b). Ён указвае на заганнасць свету, калі *езде вси р(ч)и злыми ро(з)су(д)ками такъ су(т) попованы, и(ж) не може(т) бы(т) ничого такъ добре поведено. на ш[то] бы потвар не могла бы бы(т) оучинена* (33^a). У прыватнасці, ён адзначае, што *Ани ... жадинъ о(т) то(е)[о] чого се ра(з)хвати(т) о(т)ступи(т) не хоче(т)* (33^b), дадаючы, што *еще те(ж) и(ж) посполите бывае(т). же живого члка, в дарехъ а злаца своего або собе знаемого, лю(ди) скромне и бе(з) образы зноси(т)*

не могу(т), прото абы(х) и при правдивои повести зоста(л) и злого мнима(н)я ушоль (34). Застаецца толькі згадавацца, наколькі гэтыя апісанні крыўдаў і заганаў свету маюць дачыненні да біяграфіі аўтара³².

Аднак нават пад ціскам складаных жыццёвых абставін маральнае аблічча Цяпінскага застаецца нязменным. Ён трымаецца хрысціянскіх ідэалаў, пакутніцкі не хоча спыняць сваіх крыўдзіцеляў: *таки(х) ни уси(л)ною прозбою, ни плонны(м) забега(н)емъ, а ни лаго(д) ными и прибавляющими доводы стирати хочу* (35). Аўтар упэўнены, што выканаў свой жыццёвы хрысціянскі абавязак у поўнай меры, паводле ўласных сілаў і разумення (*учинивши пови(н)ности своєї досы(т)*), звяртаецца *до маестату бжего* (36), перад якім ані не сумняваецца, што *они(и) справедливыи су(д)я ре(ч) нишо пофали(т), хотя ес та(к) неприятели възга(р)жають и выкидаю(т)* (37). Няясна, наколькі гэтае звяртанне да «маестату багага» з'яўляецца літаратурным прыёмам, што ўвасабляе канчатковы і непадкупны суд на ўсялякую чалавечую дзейнасць, і наколькі служыць вобразам смерці (магчыма, блізкай?), перад якой аўтар імкнецца ўпарадкаваць свае маральныя справы. Аўтар быццам дае ацэнку сваёй зямной працы (у ліку якой, відавочна, знаходзіцца і пераклад Евангелія), падсумоўвае вынікі свайго жыцця ў святле будучага прысуду яго грахоў Справядлівым Суддзёй.

3.7. Шостая частка: «дакончанне». Гэта заключная частка (38—40) твора, якая ў аднолькавай ступені суадносіцца са зместам «прэзентацыі» і са зместам «запавету». Паводле свайго зместу, «дакончанне» носіць этыкетны характар³³ і залучае цытаты і рэмінісцэнцыі з Новага Запавету. Дзве спасылкі на евангельскія цытаты адзначаны на палях.

У 1-м адрэзку (38—39) В. Цяпінскі (у мн. ліку) звяртаецца да *побо(ж)ного чито(л)ника* з просьбай *для х(с)а* дараваць яму магчымыя памылкі (у евангельскім перакладзе?): *што выступно(е)[о], або з стороны науки, або з стороны на(с), каб чытач то(е)[о] не приписова(л) нишои злости але люцкои кре(в)кости а неумеє(т)ности. а и(ж) бы для х(с)а о(т)пустиль* (38), *нехай на(с) не соромоти(т), але на(с) нехай в то(м) хр(с)тия(н)ске напоминає(т)* (39).

Таксама 2-і адрэзак (40) уяўляе сабой яшчэ адно звяртанне (таксама ў мн. ліку) да чытача з просьбай дараваць нядобразычліўцам аўтара. Ён, у прыватнасці, заклікае *вси(х) побо(ж)ны(х) для х(с)а* не толькі не выступаць *проти(в) ты(м) которіє на(с) щипа(н)емъ огижа(н)ем преследую(т)* (40^a), але і наадварот, зычыць *и(м) всего добра* і хіба што разам з аўтарам прасіць Бога, *абы се упамятали а збавени были* (40^b).

4. Кампазіцыя твора. Як бачна, твор В. Цяпінскага мае дастаткова складаную кампазіцыю. Непасрэдная задача прадмовы — прэзентацыя друкаванага Евангелія — займае адносна сціплае месца і рэалізуецца толькі напачатку («прэзентацыя», 1—3 адр.) і, здаецца, крыху напрыканцы («дакончанне», 1 адр.) помніка. Астатні аб'ём (за выключэннем

«уступу») прыпадае на асобны дыкурс, які толькі ўскосна звязаны з выданнем евангельскага перакладу і значна шырэйшы паводле свайго зместу. Друкаванае Евангелле стала для аўтара толькі падставой, каб выказацца наконт сваёй працы, вызначыць яе значэнне і лёс.

Гэты выклад залучае 4 часткі: «выкрыванне», «сведчанні», «звяртанне» і «запавет», менавіта яны і ўтвараюць цэнтральны сюжэт твора, што выходзіць за рамкі звычайнай прадмовы. Астатнія часткі Прадмовы, што апавядаюць пра друкаванае Евангелле, толькі акаляюць і адбляюць гэты сюжэт. Тут узнікае пытанне пра жанр твора.

5. Жанр твора. Жанравая кваліфікацыя твора В. Цяпінскага ўскладнена тым, што прадмова не мае ўласных сталістычных і кампазіцыйных прыкмет, а запазычвае іх у іншых жанраў. Прадмова — гэта дапаможны, функцыянальны твор, што палягчае чытачу знаёмства з асноўным творам і засваенне яго зместу. У друкаваным пісьменстве ВКЛ таго часу прадмова мела пераважна утылітарны характар (паведамленне выходных звестак ці абставін стварэння або выдання кнігі) і выяўляла дастакова абмежаваны набор літаратурных рыс.

«Прадмова» В. Цяпінскага толькі ў некаторых адносінах нагадвае сабой прадмовы тагачасных кірылічных друкаў³⁴. Фармальна задача Прадмовы — прэзентацыя друкаванага Евангелля — адсунута ў творы на задні план і займае сціплае месца. Звесткі пра мэту і задачы перакладу, яго адрасаванасць і выкарыстаную тэхніку падаюцца ў творы амаль што мімаходзь. Цэнтральным у Прадмове з’яўляецца іншы сюжэт, нашмат больш значны і паводле закранутых тэм, і паводле кампазіцыі, і паводле аб’ёму (займае 3/5 твора). Яму ўласціва пэўная публіцыстычнасць (сувязь з праблемамі рэчаіснасці, накіраванасць на канкрэтныя дзеянні), імкненне пераканаць чытача (у высокай духоўнасці славян — у «сведчаннях», у дабрачцінасці і набожнасці аўтара — у розных месцах, але асабліва ў «запавеце» і «дакончанні»), павучальнасць (заклік да «зацных паноў» — у «звяртанні»), эмацыйнасць. Разам з тым аўтар пазбягае гістарычна-побытавай канкрэтыкі, значымых дэталей, максімальна абагульняючы сваё апавяданне. Нават пра сябе ён паведамляе мінімум звестак, вельмі няпэўна гавораць пра сваіх нядобрачыліўцаў або пра цяжкасці сваёй дзейнасці.

Фактычна, у склад Прадмовы ўстаўлены практычна самастойны літаратурны твор. Гэта ўскладняе жанрава-кампазіцыйную кваліфікацыю ўсяго помніка. У адных адносінах ён нагадвае казанне, у іншых — пасланне да чытача.

5.1. Рысы казальнай кампазіцыі. Казанне — гэта форма павучання і тлумачэння ў выглядзе прамовы. У эпоху Сярэднявечча і Рэнэсансу казанне разглядалася як кшталт рытарычнага тэксту і мусіла будавацца паводле правілаў рыторыкі. Такія правілы прадугледжвалі пэўны парадак кампанентаў (частак) са строга зафіксаванымі функцыямі³⁵. Існавалі

розныя погляды на парадак і колькасць кампанентаў, лік якіх мог вагацца ад 3 да 10 і больш. На XVI—XVII стст. стандартнымі часткамі казання ў Еўропе лічыліся *thema*, *introductio* (*prooemium* ці *exordium*), асноўная частка (часта называная *paratio*), *conclusio* (*epilogus* ці *peroratio*).

Thema задавала прадмет гутаркі казання і мусіла згадвацца ў кожнай яго частцы. *Thema* заўжды папярэднічала казанню (у пісаным тэксце часам змяшчалася ў выглядзе эпіграфа) і ўяўляла сабой 1—2 цытаты са Св. Пісьма, твораў айцоў царквы, дагматычных ці гімнаграфічных тэкстаў; толькі ў рэдкіх выпадках яна магла адсутнічаць. У В. Цяпінскага ў якасці *thema* выступаюць 2 цытаты з апостальскіх пасланняў, якія развіваюцца далей ў тэксце твора.

У *introductio* адбывалася прэзентацыя тэмы казання, рабіўся першы падыход да яе. У сувязі з гэтым вызначалася аўдыторыя, на якую было разлічана казанне (у Прадмове: *МОНА(р)ХИ(и) слов(е)нскои, богобоины(м)* (5^b), *народоу своемоу роускому* (6), *и(х) власны(м) езико(м) роускимъ* (7^b), *кумои очизне* (8a), *народоу моєму* (9a), *своєи руси* (10), *о(т) мене имъ* (12^c) і інш.), акрэсліваўся аўтар казання (у Прадмове: *ВАСИЛЕИ ТЯПИНСКИИ* (5^b), *русинъ и(х)* (10)), вызначаўся характар прамовы (напрыклад: *пре(д)мова* (5^a), *обачива(н)е речеи жалосны(х), кзва(л)то(м) слова до устъ гони(т)* (14)), называліся акалічнасці, што паслужылі падставой для казання (аўтар Прадмовы згадвае *мою в[о]роу ... онымъ давни(м) в[о]комъ славною, пре(д)ко(в) свои(х) оум[н]етностью* (6), *одно зъ ев(г)лии ... которая есть сума законуу бжего. которая ... в дружоу вышла* (7), *ев(г)лия* (12^c) і інш.). Як бачна, у Прадмове адпаведнікам гэтай частцы можа служыць «прэзентацыя».

Introductio мусіла быць кароткім, каб не замінаць увагу чытача перад больш істотнымі рэчамі. Таму казнадзею раілася зацікавіць сваю аўдыторыю нейкай байкай ці прыпавесцю або выслоўем, што аднарадова мусіла падвесці яе да асноўнай думкі казання. Аднак «прэзентацыя» ў В. Цяпінскага мае дастаткова значны памер і крыху шырэйшую тэматыку, што, відаць, было выклікана спецыфікай прадмовы.

Асноўная частка казання (*paratio*) мусіла мець найвялікшы памер. У ёй адбывалася раскрыццё тэмы праз доказы ці тлумачэнні, таму вялікая ўвага тут надавалася аргументацыі. Найчасцей кампазіцыя гэтай часткі вызначалася шэрагам аднародных аргументаў, якія змяшчаліся ў парадку паслядоўнасці, градацыі ці кантрасту. Пры аргументацыі аўтар мог звяртацца да сучаснай яму рэчаіснасці ці гісторыі. Менавіта такія рысы ўласцівы дзвюм часткам Прадмовы: «выкрыванню» і «сведчанню». Гэтыя часткі, як было ўжо адзначана (гл. 3.4), аб’яданы агульнай тэмай — адлюстраваннем стану славян у сучаснасці і мінуласці.

Традыцыйна асноўная частка казання ўключала такія кампаненты, як: *propositio* (ці *probatio*), дзе выкладалася асноўная думка твора; *divisio* (*dispositio* ці *partitio*), дзе асноўная думка падзялялася на часткі, што па-

лягчала яе больш яснае, усебаковае і дэтальнае разуменне; *confutatio* (ці *refutatio*), дзе адбывалася абвяржэнне памылковых ці супрацьлеглых поглядаў; *confirmatio*, дзе адбывалася зацвярджэнне, замацаванне выкладзеных у *propositio* поглядаў. У В. Цяпінскага бадай што немагчыма знайсці дакладных адпаведнікаў такім кампанентам, хаця ў якасці *propositio* мог выступаць 14-ы сказ (нездарма ён вылучаны ў асобны абзац).

Нявыкарыстанай у В. Цяпінскага засталася такая частка казання, як *conclusio*, дзе казнадзей рабіў аптымістычную выснову з разгляду *thema*. Магчыма, што ў якасці *conclusio* выступае «запавет».

Напрыканцы Прадмовы змешчана «дакончанне» — частка, якая можа служыць прыкладам *captatio benevolentiae*, аднаго з найбольш важных кампанентаў сярэднявечнага казання і ўвогуле рытарычнага твора. У *captatio benevolentiae* аўтар мусіў здабыць сабе прыхільнасць з боку сваёй аўдыторыі. Дзеля гэтага ён прасіў у чытача паблажлівасці да сябе і сваёй працы, прабачэння за магчымыя памылкі і недахопы, звяртаў яго увагу на значнасць задачы, што стаяла перад аўтарам. Адным з трывалых прыёмаў тут было прыпісанне сабе недасканаласці і нявартасці з мэтай стварэння кантрасту да велічнасці вынікаў гутаркі. Іншым прыёмам была дэманстрацыя сваіх хрысціянскіх якасцей — сціпласці, пакорлівасці, цяплівасці. Абодва гэтыя прыёмы выкарыстаны ў «дакончанні». Праўда, паводле патрабаванняў рыторыкі, *captatio benevolentiae* звычайна ішло напачатку казання, тады як у Прадмове гэты кампанент змешчаны напрыканцы. Але гэта магло быць абумоўлена рознымі фактарамі: спецыфікай самой Прадмовы, жаданнем аўтара суаднесці «дакончанне» з «запаветам» і «прэзентацыяй», уплывам ліставальнай кампазіцыі.

5.2. Рысы ліставальнай кампазіцыі. За выключэннем «уступу», многія часткі Прадмовы выяўляюць некаторыя рысы, уласцівыя лісту, пасланню да чытача, якія набліжаліся ў гэтых адносінах да Паўлавых лістоў. Загалоўка твора (5^b), якім пачынаецца 1-я частка, утрымлівае імя адпраўшчыка, г. зн. аўтара (*ВАСИЛЕИ ТЯПИНСКИИ*), адрасата ў Д. скл. (*ЗАЦНОИ МОНА(р)ХИ(и) сло(е)н)скои, а злаца богобоинь(м)*) і прывітанне ў Н. скл. (*ласка и покои о(т) бга оца и пна ншего и(с)а х(с)а*)³⁶. Апошні адрэзак твора (у 6-й частцы) завяршаецца словам *Аминь* (40^d), якое выступала напрыканцы апостальскіх пасланняў (і казанняў).

Фармуляр ліста быў асвячоны аўтарытэтам апостальскіх пасланняў, у прыватнасці, Паўлавых. Ужываўся ён таксама ў лацінкавым друку ВКЛ³⁷. Да формы ліста аўтар казання звяртаўся ў тых выпадках, калі не меў магчымасці ў голас прамовіць свой опус перад грамадой, напрыклад, з прычыны хваробы, выгнання ці зняволення. Выбар (або імітацыю) Цяпінскім формы ліста можна вытлумачыць блізкасцю гэтага жанру да гутарковага акта³⁸. Напрыклад, пераход да 5-й часткі (*а тут) вжо конец речи меси чиню* 32^a) мае сэнс толькі ў сітуацыі вуснай камунікацыі

(напрыклад, зачытванне тэксту). Аўтар уводзіць тут некалькі маркераў завяршэння маўлення (*Которую замыкаючи* (32^b), *На остато(к) 'напрыкацы, пад канец' (40^a)*), што стварае эфект «дапісвання», «працяглага канца», як у некаторых апостальскіх пасланнях.

Прадмова В. Цяпінскага нагадвае апостальскія пасланні таксама сваім ўсхваляваным тонам, наяўнасцю шматлікіх звяртанняў да чытача (4-я і 6-я часткі), вядзеннем апавядання ад імя то адной (*я*), то калектыўнай (*мы*) асобы, пераходам ад 1-й (*мы, наш*) да 2-й (*вы, ваш*) асобы. Як і ў Паўлавых пасланнях, у творы Цяпінскага можна адшукаць даволі шмат аўтабіяграфічных момантаў, якія падаюцца вядомымі чытачу.

Аўтабіяграфізм складаў адметную асаблівасць пратэстанцкіх прамоў³⁹. Уласная біяграфія ўспрымалася пратэстантамі як паралель да іншага, вышэйшага жыцця, прыклад паслугавання Богу ў зямным жыцці і доказ Божлага натхнення, якое кіруе жыццём верніка. Менавіта аўтабіяграфізм быў тым новым, што прынесла Рэфармацыя ў прадмову⁴⁰.

Прадмоўная рыторыка — гэта «рыторыка персанальнага матыву»⁴¹. Аўтар проста вымушаны рабіць інсінуацыі, каб зацікавіць чытача, прыцягнуць яго ўвагу⁴². Напэўна, з гэтага ўсе моманты, што тычацца персонны аўтара, выступаюць у Прадмове ў максімальна замакуфляваным і зашыфраваным выглядзе. Ствараецца ўражанне, што гэтае пасланне было адрасавана да пэўнай аўдыторыі, добра знаёмай з фактамі біяграфіі аўтара, а значыць, гэта была даволі вузкая аўдыторыя. Але можна разглядаць такую падачу як сродак парэмізацыі, абагульнення, пры якім факты ўласнай біяграфіі становяцца толькі прыкладам, прыпавесцю да нейкіх больш агульных заканамернасцяў, а таму і не патрабуюць канкрэтызацыі. Пратэстанты верылі, што Божым наканаваннем біяграфія асобы становіцца часткай гісторыі⁴³.

6. Ідэя твора. Цэнтральная ідэя Прадмовы — пашырэнне Навукі Слова Божлага сярод народа⁴⁴, дзеля чаго В. Цяпінскім і было перакладзена і выдадзена Евангелле⁴⁵. Прэзентацыя друкаванага Евангелля падпарадкавана гэтай ідэі і выступае хутчэй як выпадковая акалічнасць, што спрыяе раскрыццю гэтай галоўнай ідэі твора. Патрыятычная ідэя, якую, пачынаючы з прац М. В. Доўнар-Запольскага, знаходзілі ў творы розныя аўтары на працягу ўсяго ХХ ст.⁴⁶, з'яўляецца хібнай мадэрнізацыяй. Тое, што прымалася за патрыятызм, на самой справе было праявай рэлігійных пачуццяў беларускага пратэстанта. Рэлігійны светапогляд прасякае ўвесь твор, па-рознаму развіваючыся ў кожнай кампазіцыйнай частцы, і ў той самы час знітоўвае іх у адзінае цэлае.

Пераклад Св. Письма разглядаецца аўтарам як гістарычная і маральная падзея, як з'ява, адрасаваная грамадству і асобе. У той жа час выкананне перакладу і яго выпуск у свет для пратэстанта XVI ст. быў высакароднай місіяй па распаўсюджанні Слова Божлага. Ён верыў, што менавіта такая праца па прасвятленні сэрцаў і адукацыі душаў прынясе

яму справядлівую адплату перад немінучым і непадкупным прысудам пасля смерці. У Прадмове аўтар уздымаецца да духоўнага асэнсавання сваёй працы, здзяйсняе акт самапазнання, як асоба і хрысціянін. Менавіта гэта надае ўсяму твору ідэйную і тэматычную цэласнасць і завершанасць, нягледзячы на яго кампазіцыйную складанасць.

Выпускаючы ў свет уласны пераклад Евангелля, В. Цяпінскі не мог абысціся без уласнага звяртання да чытачоў, у якім не толькі прадставіў сваё выданне, але і выклаў ды апраўдаў учынкi і памкненні свайго жыцця. Таму ў апошніх частках Прадмовы, і асабліва ў «запавеце», твор становіцца не столькі ўжо выкрыццём духоўнага заняпаду сучаснага аўтару грамадства, колькі адлюстраваннем ўнутранага светаадчування аўтара⁴⁷. Гэта разам і аўтабіяграфія, і апраўданне свайго жыцця, *apologia pro vita sua*.

У Прадмове В. Цяпінскі, апавядаючы пра свае пачуцці і хваляванні, выяўляе сваё аблічча хрысціянiна. Бог для яго — апошняя інстанцыя, куды чалавек скіроўвае свае думкі і памкненні і адкуль зыходзіць апошні прысуд на чалавечыя справы і ўчынкi. Згодна з праэтстанцай і, у прыватнасці, кальвініскай дактрынай, ён лічыць Бога далёкім і строгім Суддзёй, перад якім чалавек мусіць трапяцца.

Асабістае выратаванне для В. Цяпінскага не адасабляецца ад працы дзеля славы Божай. Але шматкляпчатная дзейнасць па распаўсюджванні Слова Божага ў выглядзе евангельскага перакладу прынесла аўтару сумоту і распач. Такая дзейнасць не толькі сустрэла процідзеянне, пераслед і надобразычлівасць, але і сутыкнулася з няўдзячнасцю — відаць, з боку папличнікаў ці патэнцыяльных атрымальнікаў працы перакладчыка. Гэты матыў прысутнічае ў многіх частках Прадмовы, што ставіць пытанне пра наяўнасць у творы скразной тэмы.

7. Скразная тэма твора. Скразная тэма ў Прадмове задаецца эпіграфам напачатку твора. У першай цытаце з Апостала чытач вуснамі ап. Пятра заклікаецца палюбіць «славеснае малако» так моцна, як любяць матчына малако немаўляты, каб узрасці на ім дзеля будучага выратавання (душы). Пад «славесным малаком» тут яўна разумеецца Слова Божае, у прыватнасці, пераклад Евангелля, які здзейснены В. Цяпінскім. Другая цытата вуснамі ап. Паўла заклікае чытача быць паўналетнім розумам і толькі злаваць, як дзеці, — хутка забываючы і даруючы крыўду⁴⁸. Гэты сэнс невыпадковы ў творы Цяпінскага. Тэма злавання і крыўды, як зайздрасці ды супрацьдзеяння, вельмі актуальная для Прадмовы і гучыць амаль у кожнай яе частцы.

Ужо ва «ўступе» аўтар выказвае гатоўнасць для *тоё правды чого естли бгъ допуститъ уте(р)нѣти* (3^d), а напачатку «прэзентацыі» ён згадвае тых, якія *такою невдячностыю, взгардою, а некоторый вместо помочи або дяки, и зазростью платити хотѣли* (11^a). У «запавеце» ён ганіць сваю сучаснасць, калі *везде вси рѣчи злыми ро(з)суд(д)ками такъ сует(т) попованы, и(ж) не може(т) бы(т) ничего такъ добре поведено.*

на ш[то] бы потвар не могла бы бы(т) оучинена (33^a). Тут жа ён не без гаркоты адзначае хцівасць блізкіх: *ани те(ж) жадинь о(т) то(з)[о] чого се ра(з) хвати(т) о(т)ступи(т) не хоче(т)* (33^b). У «дакончанні» аўтар гаворыць пра сваю справу, што *ее та(к) неприятели възга(р)жають и выкидаю(т)* (37), а яго самага *щипа(н)ємь огижа(н)єм преследую(т)* (40^a). Без сумнення, гэтыя радкі сведчаць аб пэўных перашкодах, якія зазнала дзейнасць В. Цяпінскага пры перакладзе і выданні Евангелля. Безасабовасць і неканкрэтнасць гэтых выказванняў можа быць вытлумачана тым, што яны тычацца папличнікаў-аднаверцаў Цяпінскага.

Варта адзначыць, што тэма крыўды і варажасці ўнікае зноў, на гэты раз у эпіграфе да друкаванага Евангелля, які змешчаны на тытульным лісце. Там ў дзвюх цытатах з евангеліста Іаана згадваюцца тыя людзі, якім больш даспадобы цемра і злое, чым святло і добрае. Вуснамі Ісуса Хрыста выдавец папярэджвае тых, хто адвернецца ад Слова Божага, пра суддзю ў апошнія дні свету ў выглядзе гэтых жа слоў; суд жа будзе ў прыходзе на іх душы святла. Як бачна, гэтая тэма была вельмі актуальная для аўтара, калі ён гаворыць на працягу ўсёй Прадмовы і вяртаецца да яе ў эпіграфе напачатку Евангелля.

Тэкстам В. Цяпінскага ўласціва драматычнае бачанне свету, дзе купка абраннікаў, якім адрывта Боская ісціна, пакутуе ад уціску і пераследу. Такое светаадчуванне было характэрна для сект⁴⁹.

Заключэнне. «Прадмова» В. Цяпінскага, якая, магчыма, была перапісана з друкаванага арыгінала, мае выразную графічную структуру, што карэлюе са зместавымі асаблівасцямі помніка. У творы можна вылучыць сем буйных кампазіцыйных частак, апошняя шэсць з якіх утвараюць два кампазіцыйныя адзінствы. Адно з іх фактычна ўяўляе асобны сюжэт, устаўлены ў склад другога. Цэнтральная ідэя твора — рэлігійная (Навука Слова Божага), асветніцкі і патрыятычны аспекты ў ім носяць дапаможны характар. Вялікае значэнне для разумення генезісу твора маюць драматычныя матывы, што гучаць у розных месцах Прадмовы. У жанравых адносінах Прадмова выяўляе рысы і казальнага твора, і ліста, што тлумачыцца як яе шматэтавай накіраванасцю, так і спецыфікай пісьмовай культуры той эпохі.

¹ Як вынікае з тытульнага ліста помніка, В. Цяпінскі збіраўся апублікаваць увесь Новы Завет у 2 частках, аднак нейкія ўмовы прымусілі яго выпусціць толькі палову Тэтраевангелля (так паведамляецца ў Прадмове), а да нашых дзён дайшла яшчэ меншая колькасць евангельскага тэксту, які абрываецца на 14-м раздзеле Евангелля паводле Марка. Помнік цяпер выданы: *Evanhelijs in der Übersetzung des Vasil Tjapinski um 1580: Facsimile und Kommentare*. Paderborn; München; Wien; Zürich, 2005. S. 9—132.

² Клімаў І. П. Пытанне паходжання і складу «Прадмовы» В. Цяпінскага ў святле кніжнай культуры XVI ст. // Матэрыялы Трэціх міжнародных кніжнаўчых чытаньняў «Кніга Беларусі: Повазь часоў» (Мінск, 16—17 верасня 2003 г.). Мн., 2005. С. 118—131.

- ³ Іосиф, архимандрит. Малороссийский перевод Четвероевангелия // Духовная беседа. 1861. Т. 13. С. 399.
- ⁴ Владимиров П. В. Предисловие Василя Тяпинского к печатному евангелию, изданному в Западной России около 1570 года // Киевская старина. 1889. № 24. Приложение. С. 3—8.
- ⁵ Пералік публікацый гл.: Клімаў І. Нарыс фаналагічнай сістэмы «Предмовы» Василя Цяпінскага // Маладыя гуманітары Беларусі. Мн., 1996. Вып. 2. С. 27—28; Клімаў І. П. Пытанне паходжання і складу ... С. 119, спас. 3. З таго часу з'явілася некалькі новых публікацый: поўная — Хрэстаматыя беларускай літаратуры XI — пачатку XX стагоддзяў і класікі / Склад. Л. А. Ламека, Н. У. Ламека. Мн., 2004. С. 57—61; *Evanhelije in der Übersetzung des Vasil Tjapinski ... S. 2—8a* (паралельна фотопублікацый рукапісу там змешчаны набор тэксту кірыліцай і яго пераклад на нямецкую мову), ва ўрыўках — Булыка А. М., Мінакова Л. М., Станкевіч А. А. Красамоўства ў Беларусі: Хрэстаматыя. Мн., 2002. С. 40—42.
- ⁶ У існуючых публікацыях гэта: Лабынцев Ю. А. Описание изданий Несвижской типографии и типографии Василя Тяпинского. М., 1985. С. 61—67; Прадмовы і пасляслоўі паслядоўнікаў Францыска Скарыны / Склад. У. Г. Кароткі. Мн., 1991. С. 140—146; *Evanhelije in der Übersetzung des Vasil Tjapinski ... S. 2—8*.
- ⁷ Хаця фрагментарныя пераклады твора з'яўляюцца яшчэ напачатку XX ст. (гл.: Клімаў І. П. Пытанне паходжання і складу ... С. 119, спас. 5), аднак на беларускай мове больш-менш поўны пераклад твора з'явіўся толькі нядаўна (выкананы А. Бразгуновым). Новы пераклад таксама выканалі У. Кароткі і Ж. Некрашэвіч-Кароткая (гл.: Цяпінскі В. Прадмова да Евангелія // Роднае слова. 2005. № 8. С. 14—16). Нядаўна з'явіўся і поўны пераклад твора на нямецкую мову, здзейснены вядомым нямецкім славістам Г. Ротэ (гл.: спас. 5), які, на жаль, таксама не пазбег памылак і недакладнасцяў.
- ⁸ Гл.: Дабрынін М. К. Беларуская літаратура: Старажытны перыяд. Мн., 1952. С. 170—171; Вольскі В. Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры эпохі феадалізма. Мн., 1958. С. 102—109; Из истории философской и общественно-политической мысли Белоруссии и Литвы: Избранные произведения XVI — нач. XIX в. / Сост. Н. А. Алексотвич. Мн., 1962. С. 83; Ахрыменка П. П., Ларчанка М. Р. Старажытная беларуская літаратура. Мн., 1968. С. 80—85; Майхоровіч С. К. Нарыс гісторыі старажытнай беларускай літаратуры XIV—XVII ст. Мн., 1980. С. 80—83; Гісторыя беларускай літаратуры: Старажытны перыяд / Пад рэд. М. А. Лазарука, А. А. Семяновіча. Мн., 1985. С. 187—189; 1996. С. 200—205.
- ⁹ Бадай што адзінае выключэнне складаюць экскурсы А. Коршунава, гл.: Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры: У 2 т. Т. 1. З старажытных часоў да канца XVIII ст. Мн., 1968. С. 222—333; Нарысы гісторыі народнай асветы і педагагічнай думкі Беларусі. Мн., 1968. С. 56—62.
- ¹⁰ Довнар-Запольскі М. В. В. Н. Тяпинский, переводчик евангелия на белорусское наречие // Известия Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук. 1899. Т. 4. Кн. 3. С. 1034, 1042. Гэтую думку падтрымалі і іншыя даследчыкі, гл.: Жураўскі А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Т. 1. Мн., 1967. С. 202; Кароткі У. Рыцар слова Божга: «Прадмова» Василя Цяпінскага да Евангелія // Роднае слова. 2005. № 8. С. 13—14.

- ¹¹ Довнар-Запольскі М. В. В. Н. Тяпинский, переводчик евангелия... С. 1031—1064. Артыкул без змен перадрукаваны ў кн.: Довнар-Запольскі М. В. Исследования и статьи: Собрание трудов в 2 томах. Киев, 1909. Т. 1. С. 232—256.
- ¹² Клімаў І. Даследаванне М. В. Доўнарам-Запольскім дзейнасці і светапогляду В. Цяпінскага // Чацвёртыя Міжнародныя Доўнараўскія чытанні (г. Рэчыца, 18—19 верасня 2003 г.): У 2 ч. Ч. 1. М. В. Доўнар-Запольскі: Жыццё і навуковая спадчына. Гомель, 2004. С. 164—173.
- ¹³ Абгрунтаванне такой гіпотэзы гл.: Клімаў І. П. Пытанне паходжання і складу ... С. 127—131.
- ¹⁴ Клімаў І. Нарыс фаналагічнай сістэмы ... С. 28—29.
- ¹⁵ Тэкст помніка, як гэта было прынята ў старажытнай кніжнасці, упісваўся на папярэдне разлінаваную старонку. Таму на 1-й старонцы было разлінавана 23 радкі, на наступных — 29 радкоў і толькі на апошняй старонцы — 31 радок.
- ¹⁶ Клімаў І. П. Пытанне паходжання і складу ... С. 128—129.
- ¹⁷ Друкаванае Евангелле таксама суправаджаюць два эпіграфы на тытульнай старонцы (гл. спас. 7). Пра ролю эпіграфу ў пратэстанцкім кнігадруку XVI ст. гл.: Клімаў І. П. Пытанне паходжання і складу ... С. 129—130.
- ¹⁸ Магчыма, што ў гэтай фразе зашыфраваны гістарычныя асобы, так ці інакш звязаныя з выдавецкай справай: *влохом* (г. зн. італьянцам) названы Альд Пій Мануцый (1449—1515), славуці італьянскі выдавец, *немцем* — Шваймпольт Фіэль, выхадзец з Турынгіі, які ўпершыню выпусціў кірылічныя друкі ў Кракаве, *доктором* — Францыск Скарына, *в лекарских и иных науках доктор, а постановеныи межии попы* — гэта, напэўна, Сымон Будны, які стаў святаром у адной з кальвінісцкіх грамад ва ўладаннях Мікалая Радзівіла.
- ¹⁹ Іван Залатавусны (каля 347 — 407), знакаміты царкоўны казнадзей, пісьменнік і аскет. Рыгор Багаслоў (каля 328 — каля 389), знакаміты царкоўны казнадзей, пісьменнік і тэолаг, ураджэнец г. Назіяна. Абодва яны былі візантыйцы, так што В. Цяпінскі сфальсікаваў этнічную прыналежнасць гэтых вядомых айцоў царквы (ці памыліўся, гл.: Довнар-Запольскі М. В. В. Н. Тяпинский, переводчик евангелия ... С. 1049). Насуперак М. Доўнар-Запольскаму (Довнар-Запольскі М. В. В. Н. Тяпинский, переводчик евангелия ... С. 1042, 1049), які меркаваў, што імем Рыгора названы Рымскі Папа Рыгор Вялікі (каля 540 — 604), аўтар тлумачэнняў на Евангелле, Залатавусным быў названы хутчэй Рыгор Багаслоў, больш таленавіты і літаратурны як пісьменнік. Выбар Цяпінскім гэтых постацей тлумачыцца, напэўна, тым, што менавіта яны былі сучаснікамі Ераніма, які ў 380 г. наведваў Антыёхію і Канстанцінопаль і мог слухаць казанні гэтых бліскучых прамоўцаў.
- ²⁰ З гэтага пераліку народаў вынікае, што Цяпінскі вядзе гаворку пра царкоўнаславянскі пераклад, які аднолькава выкарыстоўваюць як праваслаўныя, так і каталікі-глагалішы ў Харватыі.
- ²¹ Пад «сінодамі» разумеюцца каталіцкія саборы, што адбываліся пад найменнем усяленскіх. Каталіцкія біскупы са славянскіх земляў (Харватыі / Ілірыі, Чэхіі / Багеміі і інш.) удзельнічалі ў працы гэтых сабораў ужо пачынаючы з Латэранскіх 1123, 1139, 1179 і 1215 гг. (хаця не заўжды іерархі са славянскіх правінцый былі славянамі). Аднак хутчэй за ўсё тут маецца на ўвазе ўдзел у саборах заходняй царквы прадстаўнікоў ад усходніх славян, праваслаўных. Так, ужо ў працы Ліёнскага сабора 1245 г. удзельнічаў Пётр, «архібіскуп Русі», паводле па-

ходжання — ігумен кіеўскага манастыра Спаса на Бярэставе, самачынна пастаўлены пры падтрымцы чарнігаўскага кн. Міхала, які валодаў Кіевам, на мітрапаліта. Пад ціскам татару Пётр уцёк разам з Міхалам у Венгрыю, адкуль і быў накіраваны ў Ліён. Аднак на другім Ліёнскім саборы 1274 г., дзе была здзейснена спроба заключэння каталіцкай уніі з візантыйскай царквой, пасланцы ад усходнеславянскага праваслаўя адсутнічалі, таксама як і на Віенскім саборы 1311 г. і Пізанскім саборы 1409 г. На Канстанцкі сабор 1414—1418 гг. прыбыла ў 1418 г. прадстаўнічая дэлегацыя біскупаў з ВКЛ на чале з Рыгорам Цамблакам, балгарынам, таксама самачынна пастаўленым захадам кн. Вітаўта на мітрапаліта Кіеўскага. На наступным Базельскім саборы 1431—1449 гг. прадстаўнікоў ад усходнеславянскіх епархій не было, аднак туды ў 1433 г. быў пасланы з Візантыі грэк Ісідор, які ў 1436 г. стаў кананічным Кіеўскім мітрапалітам і прысутнічаў у складзе вялікай дэлегацыі маскавітаў на знакамітым Ферарска-Фларэнційскім саборы 1438—1439 гг., дзе вырашаўся лёс уніі каталіцтва з праваслаўем.

²² Не зусім ясна, з якімі гістарычнымі фактамі карэлююць гэтыя «прыклады», што пералічаны В. Цяпінскім. Пад ерасямі могуць разумецца розныя плыні ці рухі, накіраваны багумілаў, вальдэнсаў, гусітаў і інш., якія пашыраліся сярод славян у эпоху Сярэднявечча. Шанаванне сваіх «вучыцеляў» можа мець на ўвазе павагу да Кірылы і Мяфодзія.

²³ Аргумент аб укладзе славянства ў Рэфармацыю быў уведзены ў еўрапейскую рэлігійную палеміку славутымі гуманістамі Флакам Ілрыкам і Янам Ласкім. Шмат каму з пратэстантаў у Рэчы Паспалітай імпанавала думка, што славяне раней за немцаў аднавілі старажытную апостальскую традыцыю, што «славянская іскра падпаліла нямецкі стог» (Tazbir J. Reformacja w Polsce: Szkice o ludziach i doktrynie. Warszawa, 1993. S. 38). Спасылваючыся на постаці Ераніма ці Кірыла і Мяфодзія або Яна Гуса польскія і беларускія новаверцы лічылі сябе спадкаемцамі легендарнай славянскай царквы, якая дзякуючы старажытнаму славянскаму перакладу ўтрымала евангельскую звестку ў яе незакаламучанай чысціні (Tazbir J. Reformacja w Polsce ... S. 38). У гэтым рэчышчы было натуральна сцвярджаць, што рэфармацыйныя ідэі ўсталяваліся ў Рэчы Паспалітай дзякуючы ўласнай традыцыі, а не імпарту лютарскіх, кальвінскіх ці сацыніянскіх ідэй з-за мяжы.

²⁴ В. Цяпінскі асабліва падкрэслівае, што ўласны пераклад Св. Письма славяне атрымалі не толькі *мимо пату ри(м)ско(г)о* (у чым можна бачыць антыпапісцкую накіраванасць твора пратэстанта), але і *мимо ины(х) часо(в) наоуче(н)ши(х) народо(в), в либи в антиохии в пе(н)таполии, сыцьли в месопотамии, в палестыне в финиции, и и(н)де*. Фанетычнае аблічча гэтых назваў указвае на паходжанне з польскай мовы, а сам іх пералік запазычаны з нейкай гістарычнай працы. Напрыклад, бліжкі набор назваў сустракаецца пры пераліку ўладанняў сындоў Ноя ў візантыйскай хроніцы Георга Амаргала (2-я пал. IX ст.), вядомай таксама ў царкоўнаславянскім перакладзе (Истрин В. М. Книги временныя: Славянский перевод хроники Георгия Амаргала. Пгт., 1920. С. 58—59). Там згадваюцца: у надзеле Сіма — Месапатамія і Фінікія, у надзеле Хама — Лівія і Кюрын / Кірэна (Κυρήνη — галоўны горад Кірэнаікі, мясцовасці на ўсход ад заліва Сідр, паміж Егіптам і Тунісам), апошні быў вядомы ў антычнасці таксама як Пяціград / Пентаполія (Πενταπολις), у надзеле Яфета — шэраг астравоў, сярод якіх прысутнічае Сіцылія (Σικελια), гл.: Georgii Monachi chronicon / Edit. C. De Boor. Lipsiae, 1904. Vol. 1—2. P. 20. Гэты пералік

быў устаўлены ў «Аповесць мінулых гадоў», а таму прысутнічае ў большасці старажытных летапісаў даўняй Русі, гл. напр.: ПСРЛ. Т. 1. С. 1—2 (Лаўрэнцьевы спіс), Т. 2. С. 3 (Іпацьеўскі спіс), Т. 30. С. 7 (Уладзімірскі спіс), Т. 33. С. 10 (Халмагорскі спіс), Т. 38. С. 11 (Радзівілаўскі спіс) і інш. У некаторых летапісах у надзел Яфета магла ўстаўляцца таксама Антыяхія. Так, у Кірыла-белазёрскім спісе замест Іоніі (у «Аповесці» і часть *всѣхъскіи страны нарицаемоу Ионію*) выступае Антыяхія: *часть Ассирийская страны, нарицаемоу Антиохъ* (ПСРЛ. Т. 26. С. 9).

²⁵ Гл.: Нарысы гісторыі народнай ... С. 58—60; Гісторыя беларускай дакастрычніцкай ... Т. 1. С. 227 і наст.; Лойка А. Зацнасць і слава Васіля Цяпінскага // Крыніца. 1995. № 4. С. 4—5.

²⁶ Так, В. Цяпінскі лічыць перакладчыка славянінам (Салунскія браты былі грэкамі, тады як менавіта Ераніма сярэднявечная легенда лічыла славянінам), гаворыць пра яго, як пра адзінага перакладчыка (Мяфодзіі заўжды фігураваў разам з Кірылам-Канстанцінам), у дэталях гл.: Клімаў І. П. Еранім як «славянскі перакладчык»: Патрыстычнае фальсікаванне старажытнасці ў адным старабеларускім творы XVI ст. // VIII Міжнародныя Кірыла-Мяфодзіеўскія чытанні, прысвечаныя Дням славянскага пісьменства і культуры. (Мінск, 23—26 мая 2002 г.): Матэрыялы чытанняў. Мн., 2003. Ч. 2. С. 85—92.

²⁷ «Кірыла-мяфодзіеўскі» аргумент ужывалі ў XVI—XVII стст. польскія пратэстанты дзеля доказу той тэзы, што хрысціянства ва Усходняй Еўропе не паходзіць з рымскага боку ці спрадвечу заставалася ў апазіцыі да Рыма (гл.: Tazbir J. Reformacja w Polsce ... S. 32). Гэты погляд знаходзіў падтрымку нават сярод каталіцкіх храністаў. Так, Сымон Старавольскі вызнаваў дзейнасць Кірыла і Мяфодзія за антытрынітарскую; а Павел Пясецкі наогул пісаў аб тым, што Польшча разам з усёй славяншчынай жадала прыняць крыж з рук гэтых двух апосталаў славянства (Tazbir J. Reformacja w Polsce ... S. 32). Пясецкі таксама піша, што пазней іх традыцыі засталіся адноўленыя «праз французаў і ўлохаў» (італьянцаў); гэтыя народы часам вызнаваліся ў Польшчы як расаднікі нававерства: кальвінізму (французы) і антытрынітарства (італьянцы), гл. Tazbir J. Reformacja w Polsce ... S. 30—31.

²⁸ У прыватнасці, В. Цяпінскі ў зноскы дадае, што тады цалкам быў перакладзены як Стары, так і Новы Запавет, прычым з арыгінальных моў, адпаведна, з яўрэйскай і грэчаскай: *з геврейскаго ве(т)хуи а з греческо(г)о] новы(и) заве(т) то е(ст) всю библею* (зноска, б—г). Гэта фальсіфікацыя аўтара. На самой справе славянскія і нават лацінскія перакладчыкі карысталіся пры перакладзе Старога Запавету пераважна Септуагінтай, і толькі пратэстанты пачалі шырока звяртацца да яўрэйскіх тэкстаў. У зноскы выкарыстоўваюцца тэрміны *ветхуи і новыи завет*, а таксама *вся библея*, амаль невядомыя праваслаўнаму славянству, яны выкрываюць знаёмства аўтара з еўрапейскай традыцыяй. Разам з тым ён дэманструе і веданне праваслаўнай тэрміналогіі: у асноўным тэксце фігуруюць тэрміны *тетра евангеліе і апостоль* (20). У дэталях пра досвед В. Цяпінскага ў біблейстыцы гл.: Клімаў І. П. Цяпінскі аб царкоўнаславянскіх перакладах біблейскіх тэкстаў // Веснік БДУ: Серыя 4. Мн., 1994. № 3. С. 22—25.

²⁹ У В. Цяпінскага ў спісе краін і народаў, якія захапляліся старажытнай вучонасцю славян (ці Русі), фігуруюць антычныя назвы (гл. спас. 24). Такое «ўдаўненне» гісторыі славянства — не фальсіфікацыя, а праявы тагачасных геаграфічных міфаў, што ўзніклі ў заходнееўрапейскай навуцы і, магчыма, папулярываліся ў пратэ-

- станцкіх колах (Флак Ілірык). Паводле гэтых міфаў, антычная Ілірыя і яе насельніцтва — ілірыкі — у эпоху Сярэднявечча і Рэнесансу атаясамліваліся са славянамі. Такія погляды падзялялі, у прыватнасці, Цыпрыян Базылік і Сымон Будны. Абодва паслядоўна перакладалі лац. *Illyria, Illyrici* як *Słowienńska ziemia, Słowacy* (Базылік, гл.: Zoltán A. Oláh Miklós *Athila című munkájának XVI. századi lengyel és fehérorosz fordítása. Nyíregyháza, 2004. L. 39*) ці *slowianie* (Будны, які ў сваім перакладзе Бібліі 1572 г. грэч. *μερῆ του Ἰλλυρικοῦ* (Рымл. 15:19) перакладае *do slowian*).
- ³⁰ Яшчэ А. Коршунаў адзначаў, што Цяпінскі «часам даходзіць да ідэалізацыі і міжвольнага перабольшвання культурных заслуг славян» (Нарысы гісторыі народнай ... С. 58).
- ³¹ Савецкія аўтары на месца Навукі Слова Божага ставілі радзіму ці айчыну, гл. напр.: Гісторыя беларускай дакастрычніцкай ... Т. 1. С. 227.
- ³² Наконт загадкавага выразу *живого человека в дарехъ* гл.: Клімаў І. П. «Живого человека в дарехъ»: Адно няяснае месца ў «Прадмове» Васіля Цяпінскага // Беларуская мова ў другой палове XX ст.: Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 22—24 кастрычніка 1997 г.). Мн., 1998. С. 86—87.
- ³³ Падобныя кампаненты былі ўласцівы прадмоваў таго часу, гл.: Кароткі У. Г. Беларускія прадмовы і пасляслоўі другой палавіны XVI — першай палавіны XVII ст. // Прадмовы і пасляслоўі паслядоўнікаў Францыска Скарыны. Мн., 1991. С. 11—12.
- ³⁴ Пра іх тэматыку і змест гл.: Сазонова Л. И. Книги кириллической печати во второй половине XVI века между Римом и Москвой // Гусева А. А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века: Сводный каталог в 2 кн. / Под общ. ред. Л. И. Сазоновой. Москва, 2003. Кн. 2. С. 1257—1267.
- ³⁵ Murphy J. J. *Rhetoric in the Middle Ages: A history of rhetorical theory from Saint Augustine to the Renaissance*. Berkeley; Los Angeles; London, 1974. P. 299—242; Briscoe M. G. *Artes praedicandi*; Jaye B. H. *Artes orandi*. Turnhout, 1992 (Typologie des sources du moyen âge occidental. Fasc. 60) P. 11—76; Korowicki I. *Stan kaznodziejstwa prawosławnego na przełomie ww. XVI—XVII w państwie Litewsko-Polskim*. Warszawa, 1935.
- ³⁶ Прапанаваны нядаўна У. Кароткім новы сэнсавы падзел загалова Прадмовы (гл.: Цяпінскі В. Прадмова да Евангелія // Роднае слова. ... С. 14), хаця і цікавы, як мастацкая знаходка, аднак не адпавядае арыгіналу і адвольна змяняе яго, пазбаўляючы яскравай асаблівасці — Паўлавага фармуляра.
- ³⁷ Напрыклад, у польскім перакладзе Бібліі, выкананым Сымонам Будным і надрукаваным у 1572 г. у Нясвіжы, змешчана дэдыкацыя выдаўцоў — Гектара і Альбрэхта Кавячынскіх. Дэдыкацыя афармлена ў выглядзе ліста, які выдаўцы бышчам дасылаюць мецэнату праз сваё выданне. Дэдыкатары згадваюць аб звычайнай прысвячэння пераклады важных кніг заможным асобам — так рабіў яшчэ Св. Лука-евангеліст. Яны дзякуюць новаму фундатару за дапамогу і выражаюць надзею на такую дапамогу і ў будучыні, спадзяюцца, што моцныя гэтага свету і надалей застануцца ў правільнай веры і пазбегнуць кантакту з аблуднымі навукамі. Ліст заканчваецца просьбай прыняць дар і яго абараняць.
- ³⁸ Клімаў І. П. Тэорыя заходнееўрапейскага ліста ў часы Сярэднявечча і Рэнесансу // Беларускі археаграфічны штогоднік. Мн., 2003. Вып. 4. С. 113—126.
- ³⁹ Dunn K. *Pretexts of authority: The rhetoric of authorship in the Renaissance* preface. Stanford / Calif., 1994. P. 42—46, 165, fn. 5.

- ⁴⁰ У дарэфармацыйныя часы прадмовы да Св. Письма выступалі, як тэксты экстраананічнай натуры, месца якіх было ў дадатку, у іх не знаходзілася месца аўтабіяграфізму, хаця яны маглі змяшчаць аўтабіяграфічны матэрыял. Прагэстанты парушылі гэтую традыцыю. Іх жыццё і дзейнасць, пераход у новую веру, які ўспрымаўся як прасвятленне і духоўнае вырастанне, давала падставы на гэта. Таму можна згадзіцца, што прадмоўна-каментарны комплекс прагэстанцкіх публікацый «паказвае сябе як індывідуалізаваны і таму «аўтарызаваны» феномен» (Dunn K. *Pretexts of authority ... P. 42*), г. зн., у нечым аўтабіяграфічны для перакладчыка-каментатара. Выданне Св. Письма для прагэстанта «з'яўляецца нагэтулькі ж духоўнай аўтабіяграфіяй, як і тэалагічная *summa*, партрэтаў, такім жа парывістым і хаатычным, як і само яго жыццё, тое, якое яшчэ можна паказаць чытачу» (Dunn K. *Pretexts of authority ... P. 42*). Аднак у адрозненне ад усіх ранейшых прадмоў, аўтабіяграфічны згідкі ў прадмовах прагэстанцкіх аўтараў выстройваюцца ў сістэмную канцэпцыю (гл.: Dunn K. *Pretexts of authority ... P. 43*). Канцэпцыя гэтая заключаецца ў паралелізме інтэлектуальнага і духоўнага жыцця (гл.: Dunn K. *Pretexts of authority ... P. 45*), калі факты біяграфіі аўтара суадносяцца з іншым, вышэйшым, жыццём. І таму ўласная біяграфія ўспрымаецца прагэстантам як прыклад і доказ — прыклад служэння Богу ў зямным жыцці і доказ Божага натхнення, якое кіруе яго жыццём.
- ⁴¹ Dunn K. *Pretexts of authority ... P. 2*.
- ⁴² «Апавядальнік, які «інсінуе», — гэта апавядальнік з персанальным матывам. <...> ... ён вымушаны канструяваць свой уласны інсінуацыйны апавед, каб стымуляваць адносіны да сваёй аўдыторыі...», гл.: Dunn K. *Pretexts of authority ... P. 2*.
- ⁴³ Dunn K. *Pretexts of authority ... P. 46*.
- ⁴⁴ Навука Слова Божага мае ў творы 2 значэнні: шырокае (хрысціянскае веравучэнне) і вузкае (выклад Св. Письма, у прыватнасці, здзейсненае выданнем В. Цяпінскага).
- ⁴⁵ Гэта было мімаходзь адзначана М. Доўнар-Запольскім, гл.: Доўнар-Запольскі М. В. В. Н. Тяпинский, переводчик евангелия ... С. 1042, таксама Клімаў І. Даследаванне М. В. Доўнарам-Запольскім ... С. 166.
- ⁴⁶ Гл.: Нарысы гісторыі народнай ... С. 58, 60—61; Гісторыя беларускай дакастрычніцкай ... Т. 1. С. 227—231, 233; Ахрыменка П. П., Ларчанка М. Р. *Старажытная беларуская літаратура ... С. 83*; Клімаў І. Даследаванне М. В. Доўнарам-Запольскім ... С. 169—170. Савецкае літаратуразнаўства падкрэслівала грамадзянскія, асветніцкія аспекты твора і памяншала яго рэлігійную накіраванасць.
- ⁴⁷ Гэта ўжо адзначалася даследчыкамі, якія называлі твор «рэквіем самаахвяравання» (Ахрыменка П. П., Ларчанка М. Р. *Старажытная беларуская літаратура ... С. 84*). У сваім творы Цяпінскі «даносіць да нас сацыяльную псіхалогію душы і чаканні людзей тагачаснага грамадства» (Майхровіч С. К. *Нарысы гісторыі старажытнай ... С. 82*).
- ⁴⁸ Гэтая цытата добра вядома царкоўнаславянскай агіяграфічнай літаратуры: у свой час яна была ўкладзена ў вусны непаўналетняга Барыса старажытным стваральнікам жыцця пра Барыса і Глеба (XI ст.), калі асуджаны на смерць Барыс моліць сваіх забойцаў дараваць яму жыццё.
- ⁴⁹ Такое светаадчуванне ўласціва і творам С. Буднага, гл. Kamieniecki J. *Szymon Budny: Zapomniana postać polskiej Reformacji*. Wrocław, 2002. S. 149—150, 162—163.